

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Examining the Pathology of Mahdism Religious Education from the Perspective of the Students of Farhangian University of Arak

Saeid Fakhari^{*1}, Mohammad Hosein Zareii Rezaii², Gholamreza Elham³

^{*1} Assistant Professor of Theology and Islamic Education Department, Farhangian University, Tehran, Iran (Corresponding Author)

² Assistant Professor of Theology and Islamic Education Department, Farhangian University, Tehran, Iran

³ Master of Educational Management, Farhangian University, Tehran, Iran

ABSTRACT

Keywords:

- Religious Education
- Mahdism
- Belief
- Student Teacher

1 .Corresponding author
✉ s.fakhari @cfu.ac.ir

Background and Objectives: The purpose of this research is to explain the pathology of Mahdism religious education and belief in Mahdism from the perspective of student teachers of Farhangian University. **Methods:** The method of this study is descriptive and applied, and the research tool is a questionnaire and its sampling is a simple random method. This research was conducted between girls and boys in six fields of Farhangian University of Arak (counseling and guidance education, education for exceptional children, English language education, elementary education, educational sciences and Persian language and literature education) and in two groups of educated and uneducated (in the topics Mahdaviat). **Findings:** The results of questions 1 to 4 of their research showed that most of the student teachers consider "fencing and fence-breaking, breaking and following, stratification and rationalism, superstition and demystification" as the harms of Mahdism religious education and the best religious education of Mahdism is based on the axes of "border studies, guidance, rationalization and the right to believe". **Conclusion:** Holding conferences, meeting with religious scholars, providing useful and understandable resources with the aim of getting to know the Imam of the Time (may God bless him and grant him peace) and familiarizing them with the duties and tasks in the age of occultation, creating research positions in the field of Mahdism by using the participation and cooperation of the fields Seminary, holding foundation courses about Mahdism using competent and knowledgeable seminarians, cultural programs centered on the course of Mahdism studies are among the suggestions of the present research.

ISSN (Online): 2645-7717

DOI: [10.48310/ITT.2023.3113](https://doi.org/10.48310/ITT.2023.3113)

Received: 2023/03/09

Reviewed: 2023/05/09

Accepted: 2023/09/17

PP: 161- 176

Citation (APA): Fakhari, S., Zareirezaei, M., & Elham, G. (2024). Examining the pathology of Mahdism religious education from the perspective of Arak Farhangian University students. *The Journal of Theory and Practice in Teachers Education*, 10 (17), 161 - 176.

 <https://doi.org/10.48310/ITT.2023.3113>

بررسی آسیب‌شناسی تربیت دینی مهدویت از منظر دانشجویان دانشگاه فرهنگیان اراک

مقاله پژوهشی

سعید فخاری^{۱*}، محمدحسین زارعی رضائی^۲، غلامرضا الهام^۳

* ۱. استادیار گروه آموزشی الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۲. استادیار گروه آموزشی الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

۳. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

چکیده

پیشینه و اهداف: چکیده هدف از انجام پژوهش حاضر، تبیین آسیب‌شناسی تربیت دینی مهدویت و اعتقاد به مهدویت از منظر دانشجویان دانشگاه فرهنگیان است. **روش‌ها:** روش این مطالعه، توصیفی زمینه‌یابی و کاربردی و ابزار پژوهش پرسش‌نامه و نمونه‌گیری آن روش تصادفی ساده است. این پژوهش، بین دختر و پسر در شش رشته دانشگاه فرهنگیان اراک (آموزش مشاوره و راهنمایی، آموزش کودکان استثنایی، آموزش زبان انگلیسی، آموزش ابتدایی، علوم تربیتی و آموزش زبان و ادبیات فارسی) و در دو گروه آموزش‌دیده و آموزش ندیده (در مباحث مهدویت) اجرا شد. **یافته‌ها:** نتایج حاصل سؤال ۱ تا ۴ پژوهش نشان داد بیشتر دانشجویان «حصار بندی و حصار شکنی، گسست و دنباله‌روی، قشری‌گرایی و عقل‌گرایی، خرافه‌پر دازی و رازدایی» را از آسیب‌های تربیت دینی مهدویت می‌دانند و بهترین تربیت دینی مهدویت مبتنی بر محورهای «مرزشناسی، هدایت‌پردازی، عقل‌ورزی و حق‌باوری» دانسته‌اند. **نتیجه‌گیری:** برگزاری همایش‌ها، ملاقات با عالمان دینی، در اختیار قراردادن منابع مفید و قابل‌فهم با هدف آشنایی بیشتر با امام زمان (عجل‌الله) و آشنایی آنان با وظایف و تکالیف در عصر غیبت، ایجاد موقعیت‌های پژوهشی در زمینه مهدویت با استفاده از مشارکت حوزه‌های علمیه، برگزاری دوره‌های پودمانی درباره مهدویت با استفاده از افراد حوزوی مسلط و آگاه، برنامه‌های فرهنگی با محوریت سیر مطالعاتی مهدویت از پیشنهادها پژوهش حاضر است.

DOI: [10.48310/TTT.2023.3113](https://doi.org/10.48310/TTT.2023.3113)

واژه‌های کلیدی:

- تربیت دینی
- مهدویت
- اعتقاد
- دانشجومعلم

۱. نویسنده مسئول

s.fakhari@cfu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۶/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۶

شماره صفحات: ۱۷۶ - ۱۶۱

COPYRIGHTS

©2024 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

مقدمه

آسیب‌شناسی تربیت دینی مهدویت از آن جهت اهمیت دارد که «افراط» و «تفریط» در تربیت دینی خصوصاً تربیت دینی مهدویت یکی از مهم‌ترین عوامل در عدم برداشت صحیح از تربیت دینی است؛ از این رو برخی پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت بر این باورند که اولین گام در کشف معنای تربیت، دورشدن از معنای کاذب و روش‌های وارونه‌ای است که در تربیت به کار می‌بندیم (Karimi, 2010).

این معنای کاذب و روش‌های وارونه‌ای متأثر از افراط‌ها و تفریط‌ها در زمینه تربیت است. از آنجاکه فلسفه وجودی دانشگاه فرهنگیان «تربیت‌محوری» است و در راهکار (۱-۱۱) سند تحول بنیادین آموزش و پرورش؛ بر استقرار نظام ملی تربیت معلم و راهاندازی دانشگاه ویژه فرهنگیان را با رویکرد آموزش تخصصی و حرفه‌ای «تربیت محور» تأکید شده است (Supreme Council of Cultural Revolution, 2011). بنابراین ضروری است که به آسیب‌شناسی یکی از مهم‌ترین جنبه‌های تربیت یعنی تربیت دینی مهدویت از منظر دانشجومعلمان دانشگاه فرهنگیان پرداخته شود.

دانشگاه فرهنگیان مأموریت تربیت معلم و تأمین نیروی انسانی موردنیاز آموزش و پرورش را بر عهده دارد. این مأموریت مهم اقتضات خاص خودش را دارد. باور ما بر این است که معلمی حرفه‌ای اخلاقی است و تربیت اخلاق و یا حداقل آموزش اخلاق یکی از مسئولیت‌های این حرفه است (Faramarz Qaramelki, Barkhordari & Movahedi, 2016) و نیز، از اصول تربیت اخلاقی، درهم‌تنیدگی تربیت اخلاقی و تربیت دینی است (Hosseinizadeh & Davoudi, 2022)؛ بنابراین دانشگاه فرهنگیان که مأموریت تربیت معلم را بر عهده دارد، از مهم‌ترین مسئولیت‌های این دانشگاه برنامه‌ریزی در جهت بالندگی و شکوفایی تربیت دینی نومعلمان (دانشجومعلمان) است، تا نومعلمان منشأ تحول در بالندگی و نشاط تربیت دینی و اخلاقی دانش‌آموزان باشند. بدین روی؛ برنامه‌های تربیتی خصوصاً با محوریت تربیت دینی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. جامعه شیعی؛ تجربه حیات واقعی در ساحت تربیت دینی در فضای مهدویت محقق می‌شود. می‌تواند استشمام نماید؛ بنابراین، تربیت دینی در جامعه شیعه تربیت دینی مهدویت است که نتیجه آن تربیت «منتظران و مقدمه‌سازان ظهور» باشد. از وظایف مهم منتظران، شناخت صحیح و درست به‌دوراز کج‌فهمی و برداشت‌های ناصواب از امام عصر (عجل‌الله) است.

شیعه و غیرشیعه از وجود مبارک خاتم‌الانبیا (ص) نقل کرده‌اند، هر که بمیرد و امام زمانش را نشناسد، مرگ او مرگ جاهلی است. «مَنْ ماتَ و لم یعرف امام زمانه مات میتةً جاهلیةً» (Javadi Amoli, 2019) «اگر انسانی بمیرد، درحالی‌که امام زمان خود را نشناسد تا مطیع ولی‌اش باشد، به مرگ جاهلی از دنیا رفته است». مرگ جاهلی، نشانه زندگی جاهلانه است، زیرا مرگ عصاره حیات است. آنکه خوب زندگی می‌کند، نیکو می‌میرد و هر که بد به سر می‌برد، مرگ بد دارد (Javadi Amoli, 2019).

از آنجاکه هدف تربیت تسهیل حرکت انسان به سوی معنویت است و تربیت باید راه‌گرایش به جنبه ربانی را در انسان هموار کند؛ بنابراین؛ هدف این است که توانایی‌هایی در مرتبه تحقق یابد تا او راه زندگی را طی کند (Mohamoudvand et al, 2015). اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر از این جهت است که روح برنامه درسی، فعالیت‌های پژوهشی؛ فعالیت‌های آموزشی؛ برنامه‌های فناورانه؛ تربیت سیاسی و اجتماعی و تربیت بدنی و زیستی در دانشگاه تربیت محور فرهنگیان با رویکرد فرهنگی و تربیتی دنبال می‌شود. برنامه‌های فرهنگی در این دانشگاه مأموریت‌گرا؛ بخش مهمی از «فرایند زیست معلمی» را تشکیل می‌دهند. به همین منظور؛ برنامه‌ریزان فرهنگی برای توفیق بیشتر در ارائه مباحث مهدویت با نگاه به جامعه هدف یعنی دانشجومعلمان و نیازسنجی برنامه‌های خویش را تدوین می‌نمایند.

قرارگرفتن در مسیر تربیت دینی مهدویت یعنی حضور فعال و مؤثر در جریان «هدایت» که روح کلی حاکم بر جریان آفرینش است. انسان در عالم هستی، جایگاه ویژه و ممتازی دارد و از دو نوع هدایت برخوردار است، هدایتی که در کل هستی جریان داشته و هدایتی که اختصاص به انسان دارد. هدایت الهی درجات و مراتبی دارد و خدای سبحان همه موجودات را به دو هدایت «تشریحی» و «تکوینی» راهنمایی و رهبری می‌کند. «هدایت

تشریحی «همان ارائه طریق و راهنمایی و بیان قانون حلال و حرام خداوند است که در منابع دین اعم از کتاب و سنت بیان شده است. «هدایت تکوینی» همان «ایصال الی‌المطلوب» و رسانیدن موجود ناقص به کمال درخور خویش است (Javadi Amoli, 1999).

هدایت تکوینی به معنای «به‌سلامت به مقصد رساندن» ویژه مؤمنان است و به معنای عام آن (ایصال به مطلوب) عمومی بوده و اختصاصی به مؤمنان ندارد، زیرا خدای سبحان با هدایت تکوینی خود همه را به مقصد می‌رساند (Javadi Amoli, 2000). امام مهدی عجل‌الله تعالی فرجه الشریف خاتم اولیا و اوصیای الهی است که منتهی خواسته و آمال مؤمنان برای درک ایام ظهور و قیام آن حضرت است (Ibn Tavus, 2019). امام مهدی صلوات‌الله‌علیه بر ما حقوقی دارد؛ از جمله: «حق وجود و هستی؛ حق واسطه نعمت؛ حق پدر بر فرزند؛ حق عالم بر متعلم» است (Mousavi, 2002). به همین منظور؛ پژوهش حاضر کوششی است برای تبیین آسیب‌شناسی تربیت دینی مهدویت از منظر دانشجومعلمان دانشگاه فرهنگیان اراک برای دستیابی به راه اعتدال و پرهیز از افراط و تفریط‌ها در جریان تربیت است. تا به طراحی برنامه‌های فرهنگی و معرفتی جهت ارتقا شناخت و باور به امام عصر (عجل‌الله) برای دانشجومعلمان دانشگاه فرهنگیان کمک شود. به باور پژوهشگران؛ شناخت بر محور «اعتدال» و پرهیز از «افراط و تفریط» در فهم آموزه‌های مهدویت در تربیت دینی «مهدی باوری برای رسیدن به مهدی یاوری» اهمیت ویژه‌ای دارد.

اعتقاد به وجود و ظهور حضرت مهدی (عجل‌الله تعالی فرجه الشریف) از جمله اعتقادات مسلم اسلامی و شیعی است و همچون سایر اجزای این اعتقادات، لوازم تربیتی معینی بر آن مترتب است. براین اساس، مهدویت تنها مسئله‌ای اعتقادی نیست، بلکه از بُعد تربیتی نیز برخوردار است. هنگامی که مشخص می‌شود، بر اساس متون روایی، اعتقاد به وجود و ظهور حضرت مهدی (عجل‌الله) ضروری است، مجموعه‌ای از دانش‌ها را برای افراد فراهم می‌آورد. این مجموعه دانش‌ها، می‌تواند به همراه خود «تحولات عاطفی، روحی و عملی» معینی را ایجاد کند که ضمن آن افراد می‌کوشند، خود را برای یاوری امام مهدی (عج) مهیا کنند و بدین‌گونه چهره تربیتی مهدویت آشکار خواهد شد.

از آنجاکه مؤثرترین عنصر در گزاره‌های تحول بنیادین برای تحقق مأموریت‌های تعلیم و تربیت رسمی کشور، «معلم» است. تربیت انسان‌های موحد، مؤمن، معتقد به معاد، متعهد به مسئولیت‌ها جزو اهداف کلان سند تحول بنیادین است (Supreme Council of Cultural Revolution, 2011) و دانشگاه فرهنگیان به‌عنوان تنها مرجع قانونی تربیت معلم، مسئولیت خطیری در تربیت معلم شایسته تراز جمهوری اسلامی ایران بر عهده دارد.

تربیت عبارت است از ایجاد کردن حالتی پس از حالت دیگر در چیزی تا به حدّ تام و کمال خود برسد (Ragheb, 1992) و شامل هرگونه فعالیتی که معلمان، والدین و یا هر شخصی، به‌منظور اثرگذاری بر شناخت، نگرش، اخلاق و رفتار فرد دیگری بر اساس اهداف ازپیش‌تعیین‌شده انجام می‌دهد (Hosseinzadeh & Davoudi, 2022).

برای تربیت دینی تعاریف متعددی ارائه شده است (Vaqari Zamharir et al, 2016). تربیت به قید دینی، تربیتی ناظر بر اصلاح صفات و رفتارها در جهت قرب الهی است. تربیت دینی بنا بر جهان‌بینی اسلامی، تربیتی است که رفتار فرد را در برابر خدا، جامعه و خود او و طبیعت بر معیارهای دینی منطبق سازد و بر اساس قواعد دینی تنظیم کند (Farahmand, 2009). باقری (Bagheri, 2015) بر آن است که تربیت دینی به معنای اصیل آن عبارت است از اعتقادات دینی، تجربه درونی در ارتباط با خدا، التزام درونی نسبت به سخن خدا و عمل به مقتضای آن که باید در عرضه «معیارها، تحرک درونی و نقادی» جریان یابد و از مؤلفه‌های اساسی تربیت دینی، عقلانیت در عرصه‌های مختلف اعتقادات؛ اخلاق و عبادات و احکام دینی؛ تقوای حضور در برابر تقوای پرهیز است. داودی (Davoodi, 2009) در این باره بیان می‌دارد: تربیت دینی به منزله یک ترکیب می‌تواند بر دو معنا دلالت کند. الف) تربیتی که محتوای خود را از دین می‌گیرد؛ در مقابل تربیتی که محتوای خود را از غیر دین، مثلاً از تجربه و عقل و علم بشری، می‌گیرد. ب) تربیتی که برای دین است؛ یعنی تربیتی که در خدمت اهداف دین است. علامه مصباح یزدی تعلیم و تربیتی را که بر مبنای معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی، الهیاتی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی اسلامی بنا شده باشد، تعلیم و تربیت اسلامی

می‌داند (Mesbah Yazdi, 2015). نوذری (Nozari, 2022) تلاش می‌کند به تعاریف جامع و مانعی از تربیت دینی دست یابد، بدین روی، از هیجده زاویه مختلف به ماهیت اساسی تربیت دینی پرداخته است. این پژوهشگر، الگوی تربیت دینی فطرت محور، را الگوی تازه‌ای برای آموزش دین در مدارس می‌داند.

تربیت موردنظر قرآن کریم آمیخته با تعلیم است. تعلیم با تربیت آمیخته است که محصول آن این است که شخص متربی در جریان تربیت و تعلیم به مقام تقوا برسد: «از خداوند پروا کنید و خداوند به شما آموزش می‌دهد» (قرآن کریم، بقره: ۲۸۲). بنابراین، در اینجا اصطلاح تربیت دینی، ناظر بر تربیت و تعلیم دینی بوده و «مهدویت» ناظر به «تربیت و تعلیم با تأکید بر معرفت امام حاضر و حی» است از آنجاکه اعتقاد به وجود و ظهور امام مهدی (عج) از جمله اعتقادات اسلامی و شیعی بوده و همچون سایر اجزای این اعتقادات، لوازم تربیتی معینی بر آن مترتب است؛ براین اساس مهدویت تنها مسئله‌ای اعتقادی نیست، بلکه از بعد تربیتی نیز برخوردار است. هنگامی که ما مشخص می‌کنیم که بر اساس متون روایی، اعتقاد به وجود و ظهور مهدی (عج) ضروری است، مجموعه دانشی را برای فرد فراهم می‌آورد که همراه با تحولات هیجانی، عاطفی و عملی معینی است که در ضمن آن افراد می‌کوشند خود را برای یآوری امام مهدی مهیا کنند که چهره تربیتی مهدویت آشکار می‌شود (Bagheri, 2015).

منظور از آسیب، عاملی است که سبب اختلال و آفت در پدیده‌ها می‌شود و در برخی مواقع به اختلالات نیز آسیب گفته می‌شود. از همین رو هنگام بحث از آسیب‌شناسی تربیت دینی، گاه شناخت وضعیت‌های نابهنجار حاصل از تربیت مدنظر است و گاه منظور عواملی است که این‌گونه اختلالات و وضعیت‌های نابسامان را آورده است. دین‌داری معیوب می‌تواند ثمره تربیت دینی غلط باشد و عدم هماهنگی میان آموخته‌های دینی در جامعه و خانواده و نیز افراط و تفریط در مسائل عبادی، فرزندان را دچار سردرگمی و تضاد کند و موجب ناتوانی آن‌ها در انتخاب صحیح شود (Salehizadeh & Mohamadi, 2015). شناخت مباحث آسیب‌زا در تربیت دینی از مهم‌ترین مباحث تربیتی است که تعیین‌کننده ضوابط و هنجارهای حاکم بر فرایند تربیت است (Bagheri, 2003).

آسیب‌شناسی تربیتی مهدویت، یکی از مصداق‌های بحث عام‌تری است که از آن، به‌عنوان آسیب‌شناسی در تربیت دینی یاد شده است. با توجه به جنبه تربیتی مهدویت، اکنون می‌توان مقصود از آسیب‌شناسی معطوف به آن را مشخص کرد. در اینجا، آسیب‌شناسی، حاکی از بازشناسی موارد سوءبرداشت یا سوء عملکرد در جریان تربیتی مهدویت است. هنگامی که جریان تربیت دینی، مشتمل بر بعد تربیتی مهدویت، شکل می‌گیرد، امکان ظهور آسیب فراهم می‌گردد. در طی فرایند تربیت دینی ممکن است؛ بدفهمی‌ها و سوءبرداشت‌ها از سوی متربی شکل بگیرد. از این رو، آسیب‌شناسی تربیت مهدویت، تلاشی برای بازشناسی لغزش‌های فکری و عملی که نتیجه برداشت‌های ناصواب در فرایند تربیت دینی مهدویت است. براین اساس، محورهای اصلی آسیب‌شناسی تربیت دینی مهدویت به‌قرار زیر است:

۱. آسیب‌ها: حصاربندی و حصارشکنی؛ سلامت: مرزشناسی.
۲. آسیب‌ها: گسست و دنباله‌روی؛ سلامت: هدایت.
۳. آسیب‌ها: قشری‌گری و عقل‌گرایی؛ سلامت: عقل‌ورزی.
۴. آسیب‌ها: خرافه‌پرذاری و راز زدایی؛ سلامت: حق‌باوری (Bagheri, 2001).

پیشینه پژوهش

در زمینه آسیب‌شناسی تربیت دینی مهدویت از منظر دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان تاکنون پژوهشی صورت نگرفته است. اما درباره تربیت دینی، پژوهش‌های مختلفی وجود دارد از جمله شریفیان و باقر نژاد (Baghernejad & Sharifian, 2018) در مقاله‌ای تحت عنوان «تعلیم و تربیت آموزه‌های دینی پیرامون عصر ظهور در مدارس» به تبیین مباحث معرفتی و تربیتی پیرامون عصر ظهور و مهدویت پرداخته اند. سلماس‌زاده و فرهادی (Farhadi &

Salmanzadeh, 2014) در مقاله خود تحت عنوان «عوامل مؤثر در تربیت دینی از منظر آیات و روایات» با رویکرد توصیفی تحلیلی و با شیوه اسنادی آیات و روایات و عوامل قبل و بعد از ازدواج که بر تربیت دینی تأثیر دارند را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. نگارنده بر اساس آیات و روایات نتیجه می‌گیرد تربیت دینی زمانی بهتر جواب می‌دهد که از نقطه آغازین شروع شود یعنی دوران قبل از ازدواج و با انتخاب همسر صالح و توجه به شرایط انعقاد نطفه حالات روحی زوجین مراقبت‌های دوران بارداری و... زیرا این مراحل از عوامل مهم زمینه تربیت دینی است.

زهره کاشانی (Zohre Kashani, 2009) در مقاله‌ای تحت عنوان «اصول تربیت دینی از منظر آیات و روایات» پس از بیان معنای لغوی و اصطلاحی تربیت، مهم‌ترین اصول تعلیم و تربیت دینی را بررسی می‌کند. این اصول با بهره‌گیری از آیات قرآن کریم و روایات پیامبر (ص) و اهل‌بیت (ع) استخراج و کاوش می‌شوند. اصول تربیتی استخراج‌شده و معرفی‌شده عبارتند از: جوان‌گرایی، تفرد، تفاوت‌های اجتماعی، خانواده‌گرایی، فطرت و گزیده محوری. برخی از این اصول، مورد توجه عموم فیلسوفان و دانشمندان تعلیم و تربیت بوده‌اند.

باقری (Bagheri, 2001) در مقاله خود تحت عنوان «آسیب و سلامت در تربیت دینی» به بازشناسی آسیب‌های تربیتی مهدویت با تأکید بر حصاربندی و حصارشکنی، کمال‌گرایی و سهل‌انگاری، گسست و دنباله‌روی، مریدپروری و تک‌روی، قشری‌گری و عقل‌گرایی، خرافه‌پرذاری و راز زدایی، انحصارگرایی و کثرت‌گرایی پرداخته است. داودی (Davoodi, 2009) در مقاله خود تحت عنوان «تأملی در معنای تربیت دینی و نسبت آن با مفاهیم نزدیک» به واکاوی معنای تربیت، تربیت دینی، عوامل مؤثر بر تربیت دینی و انظار گوناگون در معنای اصطلاحی تربیت دینی پرداخته است.

پژوهش حاضر کوششی برای بررسی و تبیین آسیب‌شناسی تربیت دینی مهدویت دانشجویان دانشگاه فرهنگیان است. تربیت دینی با تأکید بر محورهای چهارگانه «مرزشناسی، هدایت، عقل‌ورزی و حق‌باوری» به‌منظور آشنایی با منظومه فکری دانشجویان درباره تربیت دینی مهدویت، با نگاه به آسیب‌شناسی تربیت دینی مهدویت طراحی و اجرا شده است. این تلاش می‌تواند در جهت تعمیق باور به برنامه‌های مهدویت در دانشگاه فرهنگیان مؤثر باشد. بر این اساس، سؤال کلی پژوهش این است که آسیب‌های تربیت دینی مهدویت از منظر دانشجویان دانشگاه فرهنگیان استان مرکزی چیست؟

روش

این تحقیق از نظر هدف، کاربردی محسوب می‌شود و از نظر اجرا، توصیفی پیمایشی به شمار می‌رود. در این تحقیق تبیین آسیب‌شناسی تربیت دینی مهدویت از منظر دانشجویان دانشگاه فرهنگیان اراک مورد توجه بوده و ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه‌ای محقق ساخته تحت عنوان پیامدهای تربیت دینی مهدویت بود و جامعه آماری را دانشجویان دانشگاه فرهنگیان شهید باهنر و زینب کبری استان مرکزی در سال ۱۳۹۸ تشکیل می‌دهد.

به دلیل عدم وجود پرسش‌نامه مدون و منسجم از طریق پرسش‌نامه محقق ساخته، اقدام به جمع‌آوری اطلاعات شد. ابتدا پرسش‌نامه مقدماتی تهیه و پس از بررسی سؤالات در گروه‌های مختلف، پرسش‌های غیرقابل‌درک و نامفهوم حذف و بعد از جای‌گزینی سؤالات مناسب، پرسش‌نامه‌ای حاوی ۲۷ سؤال به سبک لیکرتی طراحی گردید؛ و این پرسش‌نامه بین تعداد ۳۰۶ نفر دختر و پسر دانشجو معلم مشغول به تحصیل در استان مرکزی توزیع و جمع‌آوری گردید. علاوه بر پرسش‌نامه، با ۱۰ نفر از کارشناسان و اساتید در خصوص سؤالات پژوهش، مصاحبه صورت گرفت. مقدار روایی محتوایی پرسش‌نامه برابر با ۰/۹۰ که در سطح ۰/۰۵ معنادار بوده است.

در بخش یافته‌های توصیفی فراوانی، درصد فراوانی، میانگین و انحراف هر یک از سؤالات پرسش‌نامه به تفکیک شاخص‌های پژوهش گزارش شده است. قبل از تحلیل استنباطی، از آزمون کولموگوروف اسمیرنوف جهت بررسی مفروضه نرمال بودن داده‌ها استفاده شد و چولگی و کشیدگی داده‌ها بررسی شد. سپس در بخش یافته‌های استنباطی با استفاده از آزمون‌های t تک نمونه‌ای سؤالات پژوهش مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

۳۳/۸ درصد جامعه آماری این پژوهش در پردیس شهید باهنر و ۶۶/۲ درصد در پردیس زینب کبری (سلام‌الله‌علیها) دانشگاه فرهنگیان استان مرکزی در این پژوهش مشارکت داشتند که از این تعداد ۳۱/۱ درصد آن‌ها در کلاس‌های مباحث مهدویت حضور داشته و ۶۸/۹ درصد در کلاس‌های مباحث مهدویت حضور نداشته‌اند. ۱۹/۶ درصد از جامعه پژوهشی رشته آموزش مشاوره و راهنمایی، ۲۰/۹ درصد رشته آموزش کودکان، ۱۳/۵ درصد رشته آموزش زبان انگلیسی ۴۱/۲ درصد رشته آموزش ابتدایی، ۲ درصد رشته علوم تربیتی و ۲/۷ درصد در رشته آموزش زبان و ادبیات فارسی مشغول به تحصیل بوده‌اند.

سؤال ۱- تا چه میزان حصاربندی، حصارشکنی و مرزشناسی در تربیت دینی منتظران مؤثر است؟

در پاسخ به سؤال حصاربندی «دوران غیبت به مثابه اتاق انتظاری است که باید به‌دوراز اهل باطل نشست و منتظر بود تا صاحب امر خود، کار را یکسره سازد»، ۵۲/۷ درصد از دانشجویان مخالف این مسئله بودند و نقش آن را در تربیت دینی مهدویت کم دانسته‌اند. همچنین در پاسخ به سؤال حصاربندی «دور نگاه‌داشتن افراد از بدی و نادرستی، توان مقاومت در افراد را تحلیل می‌برد»، ۳۶/۵ درصد دانشجویان نظری موافق داشتند که این رفتار نوعی آسیب بر تربیت دینی مهدویت خواهد بود. در پاسخ به سؤال حصارشکنی «مهدی (عجل‌الله‌تعالی فرجه الشریف) اسم خاصی برای فرد معینی نیست، بلکه نمادی کلی برای اشاره به چیرگی نهایی حق و عدالت بر باطل و بیدادگری است و مصداق این نماد می‌تواند هرکسی باشد»، ۶۲/۸ درصد از دانشجویان مخالف این مسئله بودند و نقش آن را در تربیت دینی مهدویت کم دانسته‌اند.

در پاسخ به سؤال مرزشناسی «دوران غیبت، دوران مواجهه با موقعیت‌های سخت و آزمون‌های دشوار است»، ۶۹/۶ درصد از دانشجویان موافق این مسئله بودند و نقش این مرزشناسی را در تربیت دینی مهدویت زیاد دانسته‌اند. در پاسخ به سؤال مرزشناسی «در بحث مهدویت توجه به تقوایی با حضور ملازم تا چه حد می‌تواند به‌عنوان یک عامل راهبردی در تربیت مهدوی قلمداد شود»، ۷۰/۹ درصد از دانشجویان موافق این مسئله بودند و نقش آن را در تربیت دینی مهدویت زیاد دانسته‌اند. همچنین در سؤال مرزشناسی «تا چه حد اعتقاد دارید: جمله امام موسی کاظم (ع) سخنی مؤکد بر اهمیت بازشناسی آموزه‌های اصیل دینی در دوران غیبت است»، ۷۳ درصد موافق این جمله بودند که بیانگر تأثیر بالای مرزشناسی در تربیت دینی مهدویت از دیدگاه دانشجویان است؛ لذا، بیشترین میانگین مربوط به سؤالات مرزشناسی و کم‌ترین میانگین مربوط به سؤالات حصاربندی و حصارشکنی بود.

جدول ۱. آزمون t تک نمونه‌ای جهت بررسی وضعیت حصاربندی، حصارشکنی و مرزشناسی در تربیت دینی

منتظران از دیدگاه دانشجویان

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار		T	مقدار آزمون = ۳			
			درجه آزادی	سطح معنی‌داری		تفاوت میانگین	پایین	بالا	
حصاربندی	۱۴۸	۲/۷۵	۰/۳۷	-۸/۳۱	۱۴۷	۰/۰۰۱	-۰/۲۵	-۰/۳۱	-۰/۱۹
حصارشکنی	۱۴۸	۲/۱۴	۱/۳۵	-۷/۷۷	۱۴۷	۰/۰۰۱	-۰/۸۶	-۱/۰۸	-۰/۶۵
مرزشناسی	۱۴۸	۳/۸۷	۰/۸۲	۱۲/۹۲	۱۴۷	۰/۰۰۱	۰/۸۷	۰/۷۳	۰/۱۰۰

در پاسخ به سؤال اول پژوهش نتایج حاصل از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول شماره ۱ نشان داد که میانگین شاخص حصاربندی برابر ۲/۷۵ و انحراف معیار آن ۰/۳۷ است. مقدار آزمون t با مقدار ۸/۳۱- و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۱ کوچک‌تر از ۰/۰۱ بوده و بیانگر آن است که تفاوت معنی‌داری بین مقدار میانگین شاخص حصاربندی با مقدار آزمون ۳ (سطح متوسط) دارد و از آنجاکه این میانگین از ۳ کم‌تر است، نشان‌دهنده این است که از نظر دانشجویان حصاربندی نقشی کم‌تر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع مخالف دیدگاه حصاربندی هستند. همچنین این نتایج برای شاخص حصارشکنی با میانگین ۲/۱۴ و انحراف معیار ۱/۳۵ و آماره $t(= -۷/۷۷) < sig=۰/۰۰۱$ و عبارت دیگر، از نظر دانشجویان، حصارشکنی نقشی کم‌تر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران

دارد و مخالف دیدگاه حصارشکنی هستند. از طرف دیگر، میانگین شاخص مرزبندی برابر $3/87$ و انحراف معیار آن $0/82$ است. مقدار آزمون t با مقدار $12/92$ و سطح معنی‌داری $0/0001$ کوچک‌تر از $0/01$ بوده و بیانگر آن است که تفاوت معنی‌داری بین مقدار میانگین شاخص مرزبندی با مقدار آزمون 3 (سطح متوسط) وجود دارد و از آنجا که این میانگین از 3 بیشتر است، نشان‌دهنده این است که از نظر دانشجویان مرزبندی نقشی بیشتر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع موافق دیدگاه مرزبندی هستند.

سؤال ۲- تا چه میزان گسست، دنباله‌روی و هدایت‌پردازی در تربیت دینی منتظران مؤثر است؟

در پاسخ به سؤال گسست «فراخواندن به فتح قله عظیم مهدویت بدون توجه به وسع فهمی افراد در دوران غیبت تا چه حد باعث می‌شود فرد منتظر از همان آغاز از مقصد و مقصود اعراض کند؟»، $61/5$ درصد از دانشجویان معتقد بودند این مسئله به میزان زیادی موجب آسیب در تربیت دینی مهدویت خواهد بود. در پاسخ به سؤال گسست «اگر در ذهن و ضمیر فرد جایی برای مهدویت فراهم نیاید تا چه حد این موضوع به منزله ازدست‌دادن این تأثیر عظیم تحول‌بخش در شخصیت فرد منتظر است؟»، $71/6$ درصد از دانشجویان به میزان زیادی معتقد به نقش آسیب‌زای این مسئله در تربیت دینی مهدویت بودند. در پاسخ به سؤال گسست «طرح مباحث مهدویت به زبانی دور (مهجور) از نسل مخاطب تا چه حد می‌تواند موجب گسست در فرد منتظر شود؟»، $67/6$ درصد از دانشجویان معتقد بودند به میزان زیادی این مسئله موجب گسست در تربیت دینی مهدویت خواهد بود. در پاسخ به سؤال گسست «عدم ارتباط طرح مباحث مهدویت با مباحثی که افکار نسل مخاطب با آن درگیر است تا چه حد می‌تواند موجب گسست در فرد منتظر باشد؟»، $66/9$ درصد از پاسخ‌دهندگان به میزان زیادی معتقد به ایجاد گسست در تربیت دینی مهدویت بودند.

در پاسخ به سؤال گسست «عدم طرح مباحث مهم مربوط به مهدویت به سبب اینکه ذائقه نسل مخاطب را خوش نمی‌آید تا چه حد می‌تواند موجب گسست شود؟»، $64/9$ درصد از دانشجویان به میزان زیادی معتقد بودند این مسئله موجب گسست در تربیت دینی مهدویت خواهد بود. در پاسخ به سؤال هدایت‌پردازی «توجه به بازشناسی، تناسب و هماهنگی مباحث مهدویت با ذهن و زبان نسل مخاطب تا چه حد در تربیت مهدوی نقش مثبت خواهد داشت»، $85/1$ درصد از دانشجویان به میزان زیادی معتقدند این مسئله می‌تواند در تربیت دینی مهدویت تأثیر داشته باشد. در پاسخ به سؤال دنباله‌روی «محدودکردن مباحث مهدویت به امیال و آرای رایج متربی در تربیت مهدویت تا چه حد روش تربیتی مطلوب است؟»، $46/6$ درصد از دانشجویان معتقدند به میزان کمی این مسئله می‌تواند در تربیت دینی مهدویت تأثیر داشته باشد. در پاسخ به سؤال دنباله‌روی «فراتر رفتن تعریف امام از امامت خویش تا چه حد می‌تواند در منتظر زمینه مریدپروری را فراهم آورد؟»، $47/3$ درصد از دانشجویان به میزان زیادی معتقد به نقش آسیب‌زای این مسئله بودند. در پاسخ به سؤال دنباله‌روی «محدودشدن متربی توسط مربی و بازماندن از نمونه‌ها و الگوهای برجسته تا چه حد می‌تواند زمینه مریدپروری را در منتظر فراهم آورد؟»، $35/1$ درصد از دانشجویان به میزان زیادی معتقد به نقش آسیب‌زای این مسئله در تربیت دینی مهدویت بودند؛ لذا، بیشترین میانگین مربوط به سؤالات هدایت‌پردازی و کم‌ترین میانگین مربوط به سؤالات گسست و دنباله‌روی بود.

جدول ۲. آزمون t تک نمونه‌ای جهت بررسی وضعیت گسست و دنباله‌روی و هدایت‌پردازی در تربیت دینی

منتظران از دیدگاه دانشجویان

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	T	مقدار آزمون = ۳			سطح اطمینان ۹۵٪
					درجه آزادی	سطح معنی‌داری	تفاوت میانگین	
گسست	۱۴۸	۲/۱۷	۰/۷۵	-۱۳/۴۵	۱۴۷	۰/۰۰۰۱	-۰/۸۳	۰/۷۰۱
دنباله‌روی	۱۴۸	۲/۷۸	۰/۴۲	-۶/۲۱	۱۴۷	۰/۰۰۰۱	-۰/۲۲	۰/۱۵
هدایت‌پردازی	۱۴۸	۴/۳۵	۰/۸۰	۲۰/۶۰	۱۴۷	۰/۰۰۰۱	۱/۳۵	۱/۴۸

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش نتایج حاصل از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول شماره ۲ نشان داد که میانگین

شاخص گسست برابر ۲/۱۷ و انحراف معیار آن ۰/۷۱۱ است. مقدار آزمون t با مقدار ۱۳/۴۵- و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰۱ کوچک‌تر از ۰/۰۱ بوده و بیانگر آن است که تفاوت معنی‌داری بین مقدار میانگین شاخص گسست با مقدار آزمون ۳ (سطح متوسط) دارد و از آنجاکه این میانگین از ۳ کم‌تر بوده، نشان‌دهنده این است که از نظر دانشجویان، گسست نقشی کم‌تر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع مخالف دیدگاه گسست هستند. همچنین، این نتایج برای شاخص دنباله‌روی با میانگین ۲/۷۸ و انحراف معیار ۰/۴۲ و آماره t (۰/۰۱) $p <$ و $t = -۶/۲۱$ تکرار شد. به عبارت دیگر، از نظر دانشجویان دنباله‌روی نقشی کم‌تر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و مخالف دیدگاه دنباله‌روی هستند. از طرف دیگر، میانگین شاخص هدایت‌پردازی برابر ۴/۳۵ و انحراف معیار آن ۰/۸۰ است. مقدار آزمون t با مقدار ۲۰/۶۰ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰۱، کوچک‌تر از ۰/۰۱ بوده و بیانگر آن است که تفاوت معنی‌داری بین مقدار میانگین شاخص هدایت‌پردازی با مقدار آزمون ۳ (سطح متوسط) وجود دارد و از آنجاکه این میانگین از ۳ بیشتر است، نشان‌دهنده این است که از نظر دانشجویان هدایت‌پردازی نقشی بیشتر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع موافق دیدگاه هدایت‌پردازی هستند.

سؤال ۳- تا چه میزان قشری‌گری و عقل‌گرایی و یا عقل‌ورزی در تربیت دینی منتظران مؤثر است؟

در پاسخ به سؤال قشری‌گری «ستودن امام فراتر از جایگاه امامت در مباحث مهدویت تا چه حد در تربیت مهدوی می‌تواند یک روش مطلوب باشد؟»، ۳۷/۸ درصد از دانشجویان به میزان متوسطی این مسئله را مطلوب دانسته‌اند. در پاسخ به سؤال «قشری‌گری تا چه حد می‌تواند مانع فهم عمیق معارف مهدویت گردد؟»، ۶۲/۲ درصد از دانشجویان به میزان زیادی این مسئله را مانع تربیت دینی مهدویت دانسته‌اند. در پاسخ به سؤال عقل‌ورزی «عقل‌ورزی تا چه حد می‌تواند باعث فهم درست و منطقی در مهدویت گردد؟»، ۶۷/۶ درصد از دانشجویان به میزان زیادی معتقدند عقل‌ورزی می‌تواند نقشی مثبت در تربیت دینی مهدویت داشته باشد. در پاسخ به سؤال عقل‌ورزی «در دوران غیبت عقل‌ورزی افراد تا چه حد آنان را به تعبیرهای درست از معارف مهدویت می‌کشانند؟»، ۷۰/۹ درصد از دانشجویان معتقدند این مسئله می‌تواند نقشی مثبت در تربیت دینی مهدویت داشته باشد. در پاسخ به سؤال عقل‌گرایی «پذیرش اثبات قطعی عقل انسان در عرصه دین تا چه حد با واقعیت عقل و تربیت مهدوی منافات دارد؟»، ۶۴/۲ درصد از دانشجویان به میزان زیادی این مسئله را مانع تربیت دینی مهدویت دانسته‌اند؛ لذا، بیشترین میانگین مربوط به سؤالات عقل‌ورزی و کم‌ترین میانگین مربوط به سؤالات قشری‌گری و عقل‌گرایی است.

جدول ۳. آزمون t تک نمونه‌ای جهت بررسی وضعیت قشری‌گری، عقل‌گرایی و عقل‌ورزی در تربیت دینی منتظران از

دیدگاه دانشجویان

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون = ۳		سطح اطمینان ۹۵٪
				T	درجه آزادی	
قشری‌گری	۱۴۸	۲/۵۹	۰/۴۱	-۱۲/۱۹	۱۴۷	۰/۰۰۰۱
عقل‌گرایی	۱۴۸	۲/۲۴	۰/۹۹	-۹/۳۰	۱۴۷	۰/۰۰۰۱
عقل‌ورزی	۱۴۸	۳/۸۶	۰/۸۶	۱۲/۰۷	۱۴۷	۰/۰۰۰۱

در پاسخ به سؤال سوم پژوهش نتایج حاصل از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول شماره ۳ نشان داد میانگین شاخص قشری‌گری برابر ۲/۵۹ و انحراف معیار آن ۰/۴۱ است. مقدار آزمون t با مقدار ۱۲/۱۹- و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰۱ کوچک‌تر از ۰/۰۱ بوده و بیانگر آن است که تفاوت معنی‌داری بین مقدار میانگین شاخص قشری‌گری با مقدار آزمون ۳ (سطح متوسط) دارد و از آنجاکه این میانگین از ۳ کم‌تر است، نشان‌دهنده این است که از نظر دانشجویان قشری‌گری نقشی کم‌تر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع مخالف دیدگاه قشری‌گری هستند. همچنین این نتایج برای شاخص عقل‌گرایی با میانگین ۲/۲۴ و انحراف معیار ۰/۹۹ و آماره t (۰/۰۱) $p <$ و $t = -۹/۳۰$ تکرار شد.

به عبارت دیگر، از نظر دانشجویان عقل‌گرایی نقشی کم‌تر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و مخالف دیدگاه عقل‌گرایی هستند. از طرف دیگر، میانگین شاخص عقل‌ورزی برابر $3/86$ و انحراف معیار آن $0/86$ است. مقدار آزمون t با مقدار $12/07$ و سطح معنی‌داری $0/0001$ کوچک‌تر از $0/01$ بوده و بیانگر آن است که تفاوت معنی‌داری بین مقدار میانگین شاخص عقل‌ورزی با مقدار آزمون 3 (سطح متوسط) وجود دارد و از آنجا که این میانگین از 3 بیشتر است، نشان‌دهنده این است که از نظر دانشجویان، عقل‌ورزی نقشی بیشتر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع موافق دیدگاه عقل‌ورزی هستند.

سؤال ۴- تا چه میزان خرافه‌پردازی و راز زدایی و یا حق‌باوری در تربیت دینی منتظران مؤثر است؟

در پاسخ به سؤال خرافه‌پردازی «عوام‌زدگی حقایق ماورای طبیعی دین تا چه حد موجب خرافه‌پردازی در مهدویت می‌شود؟»، $71/6$ درصد از دانشجویان به میزان زیادی این مسئله را باعث خرافه‌پردازی و نوعی آسیب در تربیت دینی مهدویت دانسته‌اند. در پاسخ به سؤال خرافه‌پردازی «داعیه رؤیت حضرت در خواب و بیداری تا چه حد می‌تواند زمینه‌های خرافه‌پردازی در منتظر را فراهم نماید؟»، $58/1$ درصد از دانشجویان به میزان زیادی این مسئله را مسبب خرافه‌پردازی و آسیبی در تربیت دینی مهدویت می‌دانند. در پاسخ به سؤال راز زدایی «طبیعی‌نگریستن به امور ماورای طبیعت تا چه حد می‌تواند موجب راز زدایی در مهدویت شود؟»، $45/9$ درصد از دانشجویان به میزان متوسطی این مسئله را موجب راز زدایی و آسیبی در تربیت دینی مهدویت دانسته‌اند. در سؤال راز زدایی «نگاه طبیعی به هر ماورای طبیعت در تربیت مهدویت تا چه حد می‌تواند کنش منفی در منتظر داشته باشد؟»، $48/6$ درصد دانشجویان به میزان متوسطی این مسئله را موجب راز زدایی و آسیبی در تربیت دینی مهدویت دانسته‌اند. در پاسخ به سؤال حق‌باوری «اعتقاد به تحریم هر حکومت قبل از حکومت مهدی (عجل‌الله) تا چه حد موجب عدم تلاش برای برقراری حکومت عادلانه پیش از ظهور در فرد منتظر می‌شود؟»، $49/3$ درصد از دانشجویان به میزان زیادی این مسئله را مانع حق‌باوری و تربیت دینی مهدویت دانسته‌اند. در پاسخ به سؤال حق‌باوری «حاصل اعتقاد به تحریم هر حکومت قبل از حکومت مهدی (عجل‌الله تعالی فرجه الشریف) تا چه حد موجب تمکین به هرگونه حکومت جور پیشه در منتظر خواهد شد؟»، $39/9$ درصد از دانشجویان به میزان زیادی این مسئله را مانع حق‌باوری و تربیت دینی مهدویت دانسته‌اند؛ لذا، بیشترین میانگین مربوط به سؤالات حق‌باوری و کم‌ترین میانگین مربوط به سؤالات خرافه‌پردازی و راز زدایی بود.

جدول ۴. آزمون t تک نمونه‌ای جهت بررسی وضعیت خرافه‌پردازی، راز زدایی و حق‌باوری در تربیت دینی

منتظران از دیدگاه دانشجویان

شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	T	مقدار آزمون = ۳		سطح اطمینان ۹۵٪	
					درجه آزادی	سطح معنی‌داری	تفاوت میانگین	پایین بالا
خرافه‌پردازی	۱۴۸	۲/۲۸	۰/۹۴	-۹/۳۱	۰/۰۰۰۱	-۰/۷۲	-۰/۸۸	-۰/۵۷
راز زدایی	۱۴۸	۲/۷۶	۰/۹۲	-۳/۱۲	۰/۰۰۰۱	-۰/۲۴	-۰/۳۹	-۰/۰۹
حق‌باوری	۱۴۸	۳/۲۹	۱/۱۸	۲/۹۵	۰/۰۰۴	۰/۲۹	۰/۰۹	۰/۴۸

نتایج حاصل از آزمون t تک نمونه‌ای در جدول شماره ۴ نشان داد که میانگین شاخص خرافه‌پردازی برابر $2/28$ و انحراف معیار آن $0/94$ است. مقدار آزمون t با مقدار $9/31$ و سطح معنی‌داری $0/0001$ کوچک‌تر از $0/01$ بوده و بیانگر آن است که تفاوت معنی‌داری بین مقدار میانگین شاخص خرافه‌پردازی با مقدار آزمون 3 (سطح متوسط) دارد و از آنجا که این میانگین از 3 کم‌تر است، نشان‌دهنده این است که از نظر دانشجویان خرافه‌پردازی نقشی کم‌تر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع مخالف دیدگاه خرافه‌پردازی هستند.

همچنین این نتایج برای شاخص راز زدایی با میانگین $2/76$ و انحراف معیار $0/78$ و آماره t ($p < 0/01$) و $t = -3/12$ تکرار شد. به عبارت دیگر، از نظر دانشجویان، راز زدایی نقشی کم‌تر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و مخالف

دیدگاه راز زدایی هستند. از طرف دیگر، میانگین شاخص حق‌باوری برابر $3/29$ و انحراف معیار آن $1/01$ است. مقدار آزمون t با مقدار $2/95$ و سطح معنی‌داری $0/04$ کوچک‌تر از $0/01$ بوده و بیانگر آن است که تفاوت معنی‌داری بین مقدار میانگین شاخص حق‌باوری با مقدار آزمون 3 (سطح متوسط) وجود دارد و از آنجا که این میانگین از 3 بیشتر است، نشان‌دهنده این است که از نظر دانشجویان، حق‌باوری نقشی بیشتر از حد متوسط در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع موافق دیدگاه حق‌باوری هستند.

بحث و نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال اول پژوهش از نظر دانشجویان حصاربندی و حصارشکنی نقش کمی در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع مخالف دیدگاه حصاربندی و حصارشکنی هستند و «مرزبندی» نقشی بالایی در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع دانشجویان موافق دیدگاه مرزبندی هستند. این حقیقت مبرهن و آشکار می‌گردد، رابطه انتظار با تربیت، نقش مهمی در تربیت دینی مهدویت دارد. توجه به حضرت مهدی (عجل‌الله تعالی فرجه الشریف)، این رشد و توسعه را می‌طلبد کسی که سر در لاک تعلق‌ها و بت‌ها دارد، نمی‌تواند به مهدی روی بیاورد و نمی‌تواند که همراه حجت بیاید و نمی‌تواند که دوام بیاورد. از میان راه می‌برد و به خاطر تعلق‌ها می‌ماند (Safai Haeri, 2019). انتظار و آماده‌باش، صبر در برابر مشکلات و برخوردها و ذکر در برابر فتنه‌های غفلت‌زا و بصیرت در برابر شبهات مهاجم را فراهم می‌آورد.

حصاربندی یا تربیت قرنطینه‌ای، ایجاد محدودیت‌های کاذب در فضای حقیقی گسترش و گستره اطلاعات نمی‌تواند راه حل مناسبی برای دستیابی به تربیت دینی مهدویت باشد، چنین تربیتی پیامدهای زیر را دارد. گذراست به مقطعی؛ هیجانی به روبریایی؛ همراه با ریا و خودنمایی و در نهایت عدم امتناع خویش است. حصارشکنی یا تربیت بدون مرز، در هیچ نظام تربیتی قابل قبول نیست، تمام نظام‌های تربیتی، برای اینکه عنوان نظام را پیدا کنند، حدود و ثغوری را معین می‌کنند. حصارشکنی در تربیت دینی مهدویت یعنی متربی را بدون آگاهی‌بخش نسبت به حد و مرزهای تربیتی، ممنوعیت‌ها و مجوزهای شرعی، پیامدهایی را خواهد داشت. غلتیدن در ورطه افراط، پذیرش تکثرگرایی، خارج شدن از مدار حق و حقیقت، برداشت‌های التقاطی. درحالی‌که مرزشناسی یعنی متربی قدرت ارزیابی از امور را داشته باشد و بر اساس آن ارزیابی‌ها و معیارها در جهت رشد و شکوفایی شخصیت خویش گام بردارد، راه اعتدال در تربیت دینی مهدویت است.

آثار و پیامدهای مرزشناسی در تربیت دینی مهدویت یکی دیگر از نتایج به دست آمده است. قدرت ارزیابی و قدرت درک فهم و تحلیل مسائل در متربی، تشخیص جنبه‌های افراط و تفریط و انتخاب راه میانه توسط متربی، از جمله این آثار است. در دنیای کنونی که اطلاعات سره و ناسره خصوصاً در فضاهای مجازی به‌سوی متربی هجوم می‌آورد، «کنترل بیرونی» نمی‌تواند مؤثر و کارآمد باشد، آنچه که مؤثر و کارآمد است، «کنترل درونی» است، خود متربی از درون با تقویت ابعاد تفکر، خردورزی و نیز تقید به حدود شرعی و آشنایی با واجب، حرام، مستحب، مکروه، مباح مرزهای شریعت را بشناسد و خود به تشخیص خویش بر اساس سنجه‌ها و معیارهای دینی اقدام نماید. منتظران واقعی، در تنگنای حصاربندی و نیز در پهنای بدون مرز حصارشکنی گرفتار نخواهند شد، بلکه با تشخیص و ارزیابی که در منابع دینی ما گاه از آن تعبیر به «بصیرت» شده است در مسیر تربیت دینی مهدویت گام می‌نهد.

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش از نظر دانشجویان گسست و دنباله‌روی نقش کمی در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع مخالف دیدگاه گسست و دنباله‌روی هستند و هدایت‌پردازی نقش بالایی در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع دانشجویان موافق دیدگاه هدایت‌پردازی هستند. پژوهش حاضر نشان داد، گفتمان حقیقی میان مربی و متربی آنگاه به نتیجه مطلوب خواهد رسید که آهنگ مشترکی بین مربی و متربی همراه باشد، هرگونه سختی که خارج از درک و فهم متربی باشد و نیازی که از سوی مربی مغفول واقع شده است به گسست منجر خواهد شد که پیامدهای آن عبارت‌اند از: عدم تأثیرپذیری مربی، قطع ارتباط هدایتگری، شکاف بین نیاز و عرضه، نبودن زبان و فهم مشترک میان مربی و متربی.

عقل‌ورزی در تربیت دینی مهدویت جایگاهی بس سترگ و بی‌بدیل دارد. عقل‌ورزی پیامدها و آثار زیر را دارد: عقل به معنای سنجه عبودیت پروردگار، عقل به معنای درک و فهم، اما عقل دارای حدود و اختیاراتی است، برخی امور از حیطة عقل بشری خارج است و آدمی به حکم عقل درمی‌یابد که باید به این حقایق ایمان آورد که از جمله پیامدها و آثار عقل‌ورزی است.

در پاسخ به سؤال چهارم پژوهش از منظر دانشجویان خرافه‌پردازی و راززدایی نقش کمی در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع دانشجویان مخالف دیدگاه خرافه‌پردازی و راززدایی هستند و حق‌باوری نقش بالایی در تربیت دینی منتظران دارد و در واقع دانشجویان موافق دیدگاه حق‌باوری هستند. خرافه به معنای نسخه‌های بدلی و ساختگی و مبدعات کسانی است که تصور می‌کنند با ایجاد سهل‌الوصول‌های ساختگی و بدلی منتظران را به انتظار نشستن دعوت کنند و از هر گونه حرکت و جنبش و تغییر باز بدارند، خرافه‌پردازی این پیامدها و آثار را به دنبال دارد؛ بدعت در دین، نهی سریع شارع مقدس، افتادن در ورطه انحراف در شریعت، اتلاف وقت و نظام هستی را از تدبیر مدیر آن منسوخ کردن. راززدایی نیز در تربیت دینی پیامدها و آثاری دارد. تقلیل مراتب عالی و والا به امور نازل و دسترس، عدم تلاش در جهت کشف حقایق هستی، خمود و رکود اندیشه‌ها و پاسخ‌های آسان به سؤالات دشوار و پیچیده، اما حق‌باوری در تربیت دینی منتظران به این آثار و پیامدها تأکید دارد؛ خروج از عناد و پرهیز از مجادله، ایجاد فضای صمیمی میان مربی و متربی با محوریت حق، کشف حق با استدلال و ادله کافی از سوی متربی، و از آن جا که حق امری فطری است، کشف و گرایش آن نیز در متربی فطری است. بنابراین، تربیت دینی مهدویت هرگاه بر محوریت «مرزشناسی و هدایت‌پردازی و عقل‌ورزی و حق‌باوری» بنا نهاده شود، متربی ساخته خواهد شد که می‌تواند هم انتظار واقعی را در خویش به ظهور برساند و به «افضل الاعمال» دست یابد و هم دیگران را به قله بلند انتظار فراخواند. منتظر واقعی بر پایه «مرزشناسی، هدایت‌پردازی، عقل‌ورزی و حق‌باوری» در «رفتار خویش»، وظایف و تکالیف منتظران را ارائه می‌دهد و دعوت‌کننده به سوی آن موجود موعود و آن حقیقت متقین در عالم است.

اهم پیشنهادهای این پژوهش عبارت‌اند از:

- ضروری است، متناسب با اهدافی که در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مبنی بر تربیت نسل منتظر و تحقق جامعه عدل مهدوی نقشی متناسب با آن اهداف نیز برای دانش‌جو معلم تعریف شود. نقشی که در سایه آن، جهت و مسیر حرکت معلم به سمت دستیابی به هدف مشخص شود.
- برگزاری همایش‌ها، برگزاری اردوهای مناسبی در جمکران، دیدارها و ملاقات با عالمان دینی، در اختیار قرار دادن منابع مفید و قابل فهم و البته مهم و ضروری برای دانش‌جو معلمان باهدف آشنایی بیشتر با امام زمان (عجل‌الله) و آشنایی آنان با وظایف و تکالیف در عصر غیبت، ایجاد موقعیت‌های پژوهشی در زمینه مهدویت با استفاده از مشارکت و همکاری حوزه‌های علمیه، برگزاری دوره‌های دانش‌افزایی درباره مهدویت با استفاده از افراد حوزوی مسلط و آگاه، تهیه لوح‌های فشرده از فعالیت‌های مهدوی و... در نظر گرفته شود.
- لازم است، برای دانش‌جو معلمان که قرار است، تربیت‌کننده نسل منتظر و یاور واقعی امام عصر (عجل‌الله) باشد، دست‌مایه و محتوا و متن و مواد آموزشی متناسب باهدف و مقطع سنی و دوره تحصیلی دانش‌آموز طراحی و تألیف شود.

مشارکت نویسندگان

مقاله حاضر مستخرج از طرح پژوهشی «بررسی تربیت دینی مهدویت از منظر دانش‌جو معلمان دانشگاه فرهنگیان استان مرکزی» که با مصوبه شورای پژوهش دانشگاه فرهنگیان استان مرکزی انجام شده است. هر یک از نویسندگان در استخراج این مقاله از طرح پژوهشی سهم خاصی داشته‌اند که به ترتیب سهم نویسنده اول، ۴۰ درصد، نویسنده دوم، ۳۰ درصد و نویسنده سوم ۳۰ درصد اعلام می‌شود.

تشکر و قدردانی

از کلیه کسانی که ما را در انجام این طرح پژوهشی یاری نمودند اعم از دانشجویان و اساتید محترم و مسئولین محترم پردیس برادران شهید باهنر استان مرکزی و پردیس خواهران زینب کبری (س) استان مرکزی قدردانی و تشکر می‌کنیم. همچنین لازم می‌دانیم به‌طور ویژه از جناب آقای دکتر علی اکبر خوش‌گفتار مقدم که به‌عنوان کارشناس آمار این طرح پژوهشی تشکر و قدردانی نماییم. در پایان شایسته است از داوران محترم فصلنامه که با ارزیابی دقیق مقاله ما را در ارتقای سطح مقاله یاری نمودند قدردانی نماییم.

تعارض منافع

«هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است»

منابع

- Bagheri, K. (2001). *Damage and health in religious education*. Religious Education Pathology Conference. Ministry of Education. [In Persian]
- Bagheri, K. (2015). *A new look at Islamic education*. Tehran: Burhan Cultural Institute and School Publications. [In Persian]
- Bagheri, Khosrow (2003). *Educational Pathology of Mahdaviat*. The best of Mahdoite culture in the press, Qom, Bostan Kitab. [In Persian]
- Baghernejad, T., & Sharifian, M. (2018). Teaching and training of religious teachings around the age of emergence in schools. *The third national conference of new approaches in education and research, Mahmoud Abad*. [In Persian] [URL: https://civilica.com/doc/830056](https://civilica.com/doc/830056)
- Davoodi, M. (2009). *A reflection on the meaning of religious education and its relationship with related concepts*. A collection of articles on religious education conference / a group of authors. Qom: Publications of Imam Khomeini Educational and Research Institute Rahmatullah Ali. [In Persian]
- Farahmand, Z. (2009). *Pathology of religious education*. A collection of selected articles of the religious education conference. Qom: Publications of Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
- Faramarz Qaramelki, A., Barkhordari, Z., & Movahedi, F. (2016). *Professional ethics in school*. Tehran: Shahid Mahdavi Cultural Educational Charitable Institute. [In Persian]
- Farhadi, A., & Salmanzadeh, P. (2014). Factors affecting religious education from the perspective of verses and traditions. *The first national conference on sustainable development in educational sciences and psychology, social and cultural studies, Tehran*. [In Persian] [URL: https://civilica.com/doc/320575](https://civilica.com/doc/320575)
- Hosseinizadeh, S. A., & Davoudi, M. (2022). *The educational history of the Prophet and Ahl al-Bayt*. Qom: University and District Research Institute. [In Persian]
- Ibn Tavus, A. (2019). *Iqbal al-Amal*, Translated by Mohammad Rouhi. Qom: Sama Qalam. [In Persian]
- Javadi Ameli, A. (2000). *Tasnim. C. 1. Qom*. Asra Publishing. [In Persian]
- Javadi Amoli, A. (1999). *Qur'an in Qur'an*. Qom. Asra publication. [In Persian]
- Javadi Amoli, A. (2019). *The promised Mahdi Imam*. Qom. Asra publication. [In Persian]
- Karimi, A. (2010). *What is not education?* Tehran: Ministry of Education, Monadi Tarbiat Cultural Institute. [In Persian]
- Mesbah Yazdi, M. (2015). *Philosophy of Islamic education*. Tehran: Modares Publications.
- Mohamoudvand, F., Sajadi, S. M., Mehrmohammadi, M., & Sadeghzadeh Ghamsari, A. (2015). *Explanation and Investigation of Purposes and Principles of Religious Education Based on*

- Religious Experience Approach and Its Criticism Based on Islamic Education. , 19(62), 41-52. URL: http://ksiu.nahad.ir/article_263.html?lang=en
- Mousavi Esfahani, S. (2002). *Makyal Al Makaram*, translated by Sayyed Mehdi Haeri Qazvini. Qom: Atrat perfume. [In Persian]
- Nozari, M. (2022). *Religious education in elementary and high school*. Tehran: Farhangian University. [In Persian]
- Quran Karim.
- Ragheb Esfahani, H. (1992). *The words of the Qur'an*. Researcher: Adnan Davoudi, Darul Qalam. Damascus. [In Persian]
- Safai Haeri, A. (2019). *You will come*. Qom: Laylah al-Qadr.
- Salehizadeh, M. E., & Mohamadi, R. (2015). The pathology of youths' religious education in worshipping issues from Quran and Hadiths perspective. *Educational Doctrines in Quran and Hadith*, 1(1), 1-14. [In Persian] DOI: [10.22034/iued.2015.18088](https://doi.org/10.22034/iued.2015.18088)
- Supreme Council of Cultural Revolution (2011). *Document of the fundamental transformation of education*. Tehran: Secretariat of the Supreme Council of Cultural Revolution. [In Persian]
- Vaqari Zamharir, Z., Amin Khandaghi, M., Saeedi Rizvani, M., & Movahedi, M. (2016). A survey of experts' definitions and perceptions of the concept of religious education, *International Congress of Humanities, Cultural Studies, Tehran*. [In Persian] URL: <https://civilica.com/doc/561334>
- Zohre Kashani, A. A. (2009). Principles of religious education from the perspective of verses and traditions; Imam Khomeini Educational and Research Institute. *Islam and educational researches*, 1(2), 169-202. [In Persian] URL: <https://ensani.ir/fa/article/306282>

